

ЕФЕКТИВНІСТЬ ВИРОБНИЦТВА ТА ФІНАНСОВИЙ СТАН ПІДПРИЄМСТВ

*І. Г. Климова,
к. е. н., доцент кафедри фінансів,
Запорізький національний технічний університет*

Досліджено тенденції виробництва сільськогосподарської продукції. Визначено фінансове становище сільськогосподарських підприємств. Вказано подальші шляхи підвищення ефективності сільськогосподарського виробництва.

The tendencies of production of agricultural goods are explored. Financial position of agricultural enterprises is certain. The subsequent ways of increase of efficiency of agricultural production are indicated.

ВСТУП

В аграрному виробництві України фінансова рівновага порушена, відбувається посилення фінансової дестабілізації діяльності підприємств. За останні роки вхідні грошові потоки, що уособлюють надходження коштів, суттєво менші вихідних (витрат) і цей розрив зберігається й навіть зростає. Це призвело до різкого скорочення наявних у господарствах коштів, що гальмує їхню діяльність і зумовлює зменшення їх ефективного попиту, посилює збитковість.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

— дослідити тенденції виробництва сільськогосподарської продукції;

— визначити фінансове становище сільськогосподарських підприємств;

— вказати подальші шляхи підвищення ефективності сільськогосподарського виробництва.

РЕЗУЛЬТАТИ

У даний час в сільському господарстві за останні роки намітилися позитивні тенденції щодо покращен-

ня фінансового становище (табл. 1). Хоча при цьому накопиченого чистого прибутку не вистачає навіть на просте відтворення, через що кошти одразу використовуються на поточні потреби.

З початком ринкових перетворень розпочався розвиток ринкового механізму господарювання. У Запорізькій області в результаті реформування збільшилася кількість сільськогосподарських підприємств у 2005 р. порівняно з 2002 р. у 5 разів. Створені нові формування ринкового типу: товариства з обмеженою відповідальністю, селянські виробничі кооперативи, приватні підприємства тощо.

Таблиця 1. Формування чистого прибутку у 2005 р. в цілому по сільському господарству України

Доходи та витрати	Млн грн.
Доход (виручка) від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг)	22671,7
Непрямі податки та інші вирахування з доходу	3335,0
Чистий дохід (виручка) від реалізації продукції	19336,7
Собівартість реалізованої продукції	17975,5
Валовий прибуток (збиток)	1361,2
Інші операційні доходи та витрати	-2022,0
Фінансові результати від операційної діяльності	-660,8
Інші звичайні доходи та витрати	2101,1
Надзвичайні доходи та витрати	-119,1
Податок на прибуток	288,9
Чистий прибуток (збиток)	1032,3

Таблиця 2. Рівень рентабельності (збитковості) основних видів продукції сільського господарства у Запорізькій області, %

	2001 р.	2002 р.	2003 р.	2004 р.	2005 р.	2005 р. +, – до 2001 р.
Зерно	53,9	69,7	5,4	13,6	39,9	-14,0
Насіння соняшника	92,6	191,1	38,8	67,4	56,5	-36,1
Овочі відкритого ґрунту	4,1	24,3	-33,3	-16,7	-16,9	-21,0
Картопля	2,8	-22,5	-14,9	-3,1	-26,0	-28,8
Плоди	-2,4	-17,2	-48,9	-22,5	4,7	+7,1
Виноград	-	20,0	-100,0	-72,5	-8,3	-8,3
Молоко та молочні продукти	7,6	-30,0	-55,6	-48,3	-22,8	-30,4
М'ясо ВРХ	20,2	-18,2	-56,3	-57,4	-43,6	-63,8
М'ясо свиней	9,1	-8,5	-49,5	-50,2	-34,5	-43,6
М'ясо птиці	5,5	-23,4	-59,8	-49,7	-50,8	-56,3
Яйця	12,5	48,9	-23,1	-7,5	19,6	+7,1
Вовна	22,5	-70,4	-90,7	-88,5	-74,0	-96,5

В нових умовах господарювання формування структури товарної продукції відбувається під дією чинників не лише попиту, а й під дією потреби отримання виручки від її реалізації в розмірі, необхідному для покриття виробничих витрат і здійснення економічного відтворення на власній основі.

Це сприяло посиленню тенденції скорочення виробництва низькодохідних і трудомістких видів продукції та розширення високодохідних. Насамперед це призвело до скорочення в структурі товарної продукції м'яса, молока, овочів відкритого ґрунту як малорентабельних, а потім і збиткових, та розширення виробництва продукції технічних культур і зерна як найбільш дохідних.

З початком реформ відбувається стабілізація сільськогосподарського виробництва. Збільшується рівень рентабельності окремих видів рослинницької продукції та зменшується рівень збитковості тваринницької продукції (табл. 2).

Фінансову діяльність у 2006 р. сільськогосподарські підприємства Запорізької області закінчили з прибутком у сумі 88,4 млн грн., 70% господарств — прибуткові. Рівень рентабельності склав 12,8% проти 13,5% у 2005 р. В середньому на одне господарство припадає 220,8 тис. грн. прибутку проти 225,6 тис. грн. у 2005 р. Серед підприємств (за формами господарювання) найбільше збиткових кооперативів (4,3%).

Як і в попередні роки, від галузі рослинництва підприємства отримують прибуток, рівень рентабельності її порівняно з 2005 роком збільшився і склав 47,4% проти 30,4%. Тварин-

ництво залишається збитковим (рівень збитковості — 7,4%).

Високоприбутковою культурою залишається соняшник. Від його реалізації у 2006 р. одержано 64,9 млн грн. прибутку, рівень рентабельності склав 82,7% проти 56,5% у 2005 р.

Найбільше прибутку отримано від зернових культур (92,7 млн грн.). На відміну від збитку у попередньому році в 45,3% господарств отриманий незначний прибуток від продажу овочів (84,1 тис грн.). Виробництво картоплі, винограду

залишається збитковим.

Від реалізації свиней і овець на м'ясо господарства отримали прибуток відповідно 0,5 і 0,1 млн грн. Найбільш вигідним було виробництво яєць, від продажу одержано 5,0 млн грн. прибутку.

Залишається збитковим вирощування великої рогатої худоби (рівень рентабельності склав -19,9%) та птиці (-21,3), виробництво молока (-12,3) та вовни (-62,1%).

Збільшення власних коштів сільськогосподарських підприємств сприяє зміцненню їх матеріально-технічної бази. На початок квітня 2007 року сільськогосподарські підприємства мали для сівби 559,8 тис. ц насіння ярих зернових і зернобобових культур (без кукурудзи), що склало 112,7% від потреби, у тому числі ячменю — 473,1 (114,2), зернобобових — 50,6 (109,5), проса — 10,2 (127,4), гречки — 5,1 тис. ц (117,8%). У 2007 р. сільгоспідприємства краще, ніж у минулому, забезпечені насінням зернових культур. У недостатній кількості забезпечені насінням ярих зернових культур господарства Чернігівського (87,8% від потреби), Якимівського (91,1%) та К.-Дніпровського (94,7%) районів. Крім того, у страховий фонд засипано 166,3 тис. ц (90,2% від потреби) насіння цих культур.

Наявність і стан сільськогосподарської техніки у господарствах Запорізької області на 1 квітня 2007 р. залишився на рівні 2006 р., а по деяких видах — покращився (табл. 3).

Низький коефіцієнт готовності до польових робіт тракторів у сільськогосподарських підприємствах Пологівського (0,64), зернозбиральних комбайнів Вільнянського (0,26), машин

Таблиця 3. Наявність і стан сільськогосподарської техніки у сільськогосподарських підприємствах Запорізької області

	Наявність, одиниць		Коефіцієнт готовності	
	всього	утому числі справних	2007 р.	2006 р.
Трактори	10635	8216	0,77	0,77
Вантажні автомобілі	7067	5235	0,74	0,71
Зернозбиральні комбайни	2040	917	0,45	0,42
Сівалки тракторні	6317	5278	0,84	0,87
Картоплесаджалки	52	34	0,65	0,73
Плуги тракторні	3705	3096	0,84	0,85
Культиватори	6308	5214	0,83	0,86
Машини для внесення в ґрунт органічних твердих і рідких добрив	834	575	0,69	0,67
Оприскувачі й опилувачі	846	541	0,64	0,65
Машини для меліоративних робіт	1194	519	0,43	0,44

для внесення в ґрунт органічних твердих і рідких добрив Великобілозерського (0,33), насосно-сильових агрегатів Куйбишевського (0,08), дощувальних та поливних машин Куйбишевського (0,13) та Михайлівського (0,20) районів.

Але фінансове становище реформованих підприємств є ще далеким від бажаного. Тому порівняно з 2006 р. у Запорізькій області зменшилася кількість тракторів на 1324 шт., або на 11,1%, вантажних автомобілів — на 1035 шт. (на 12,8%), зернозбиральних комбайнів — на 195 шт. (на 8,7%), сівалок тракторних — на 491 шт. (на 7,2%), плугів тракторних — на 508 шт. (на 12,1%), культиваторів — на 391 шт. (на 5,8%), машин для внесення в ґрунт органічних твердих і рідких добрив — на 143 шт. (на 14,6%), оприскувачів та опилувачів — на 135 шт. (на 13,8%), дощувальних та поливних машин — на 226 шт. (на 15,9%).

Відбулося покращення забезпечення сільськогосподарських підприємств Запорізької області оборотними засобами. Тому за січень — березень 2007 р. збільшилося порівняно з відповідним періодом 2006 р. надходження дизельного палива на 21,7% (надійшло 16,9 тис. тонн), бензину — на 20,3% (5,1 тис. тонн), дизельних масел — на 12,6% (1,0 тис. тонн). Надходження трансмісійних масел склало 13,5 тонн і збільшилось у 2,3 раза.

У сільськогосподарських підприємствах станом на 1.04.2007 р. було у наявності 9,7 тис. тонн дизельного палива (на 20,1% більше відповідної дати минулого року) і 2,4 тис. тонн бензину (на 25,8% більше).

Певного розвитку набуло також виробництво тваринницької продукції. За січень — березень 2007 р. всіма категоріями сільськогосподарських підприємств Запорізької області було вироблено 22,8 тис. тонн м'яса в живій вазі, 82,3 тис. тонн молока, 123,4 млн штук яєць від птиці всіх видів. Порівняно з відповідним періодом 2006 р. виробництво м'яса збільшилося на 5,1%, молока — на 25,6%, яєць — на 34,3%.

Станом на 1 квітня 2007 р. в господарствах Запорізької області нараховувалося 320,8 тис. голів великої рогатої худоби, в тому числі корів — 129,9 тис. голів, свиней — 348,0 тис. голів, овець та кіз — 73,9 тис. голів, птиці всіх видів — 5405,1 тис. голів. Проти 1 квітня 2006 р. темпи зростання кількості поголів'я великої рогатої худоби, свиней, овець та кіз, птиці всіх видів становили відповідно 101,3%, 128,4%, 105,6% і 124,8%. Однак при цьому поголів'я корів зменшилось на 3,1%.

Підприємствами області було вироблено 4,5 тис. тонн м'яса в живій вазі, 24,4 тис. тонн молока, 82,6 млн штук яєць від птиці всіх видів.

Порівняно з відповідним періодом 2006 р. більше одержано молока на 1,4 тис. тонн (на 6,1%), яєць — на 30,2 млн штук (на 57,6%), в той же час недоодержано м'яса (в живій вазі) 37 тис. тонн (0,8%).

Зменшення виробництва м'яса відбулося в дев'яти, молока — в шести районах області. Значно зменшилося виробництво м'яса в господарствах Василівського (31,5% рівня I кварталу 2006 р.) та молока — Приморського (84,2%) районів. Виробництво яєць від птиці всіх видів зменшилося в трьох районах, найбільше — в К.-Дніпровському (32,8% рівня відповідного періоду минулого року).

Аграрні підприємства намагаються забезпечити собі фінансову стабілізацію, що проявляється у збільшенні виробництва високорентабельних видів сільськогосподарської продукції. При цьому держава з метою недопущення згортання галузі тваринництва звільнила аграрні підприємства від сплати податку на додану вартість від реалізації продукції цієї галузі. Це забезпечило відповідний приріст поголів'я тварин, крім корів у аграрних підприємствах Запорізької області.

Таблиця 4. Кількість бірж та обсяги укладених угод на біржах в цілому по Україні

	2002 р.	2003 р.	2004 р.	2005 р.	2005 р. у % до 1995 р.
Всього зареєстровано бірж, одиниць	88	300	365	386	у 4,4 раза
з них агропромислових, одиниць	9	29	28	31	у 3,4 раза
Всього укладено угод, млн грн.	544,0	13517,0	6043,1	3544,9	у 6,5 раза
у т.ч. по сільськогосподарській продукції, млн грн.	220,8	83,8	54,5	989,7	у 4,5 раза

Новостворені аграрні підприємства орієнтуються на максимізацію прибутку в межах своїх можливостей. Тому в розподілі товарної продукції з 2001 р. за каналами реалізації відбулися значні зміни.

Значно зменшилася частка продукції, що реалізовувалася заготівельним організаціям. Це зумовлено тим, що заготівельники не розраховувалися за закуплену продукцію, що привело до зростання дебіторської заборгованості. Набула значного розміру реалізація продукції за бартерними угодами та на ринку.

Збільшення продажу продукції населенню через систему громадського харчування та в рахунок оплати праці пов'язане з поверненням боргів по заробітній платі та наданням соціальної допомоги працівникам, що вчасно не отримували грошової оплати праці.

За січень — березень 2007 р. сільськогосподарськими підприємствами Запорізької області продано по всіх каналах реалізації 104,8 тис. тонн зернових культур (в 3,5 раза більше обсягу січня — березня 2006 р.), 4,9 тис. тонн — худоби та птиці (103,1%), 14,8 тис. тонн молока і молочних продуктів (109,9%), 77,7 млн штук яєць (151,9%).

Значним позитивним фактором стало зародження на селі маркетингової концепції фінансово-господарської діяльності на відміну від виробничої. Почалось зародження біржової торгівлі та експортних операцій, почали діяти закони ринку. Порівняно з 2002 р. у 2005 р. зросла кількість агропромислових бірж у 3,4 раза та обсяг укладених угод на таких біржах у 4,5 раза (табл. 4).

У Запорізькій області середні ціни продажу сільсько-

господарськими підприємствами своєї продукції по всіх каналах реалізації у січні — березні 2006 р. зросли порівняно з відповідним періодом 2005 р.: насіння соняшнику — на 86,2%, овочі — на 24,9%, плоди та ягоди — на 18,5%, худобу та птицю — на 20,5%. У зв'язку з насиченням ринку значно зменшились середні ціни на зерно на 32,9%. Ціни на молоко та мо-

лочні продукти знизилися — на 1,9% та яйця — на 16,4%.

Одним із найбільш актуальних питань періоду ринкових перетворень є розв'язання завдання боргової залежності аграрних підприємств. Значні неоплатні для сучасного фінансового стану підприємств борги КСП є перепорою на шляху успішного функціонування новостворених на їх базі господарських формувань ринкового типу. Серед сфер АПК сільське господарство займає найменшу частку — 2,6% від загальної дебіторської заборгованості по Запорізькій області. Однак за кредиторською заборгованістю у сільському господарстві цей показник перевищив навіть харчову та переробну промисловість — 4,1% (табл. 5). Це пояснюється складним фінансовим становищем новостворених аграрних підприємств.

Організаційно залежно від видів боргів ця проблема розкладається на три: погашення боргів перед державними органами, своїми працівниками та приватними кредиторами. За своїм розміром ці борги були настільки значними, що практично заблокували фінансово-господарську діяльність підприємств. То ж при реструктуризації КСП питання про правонаступництво цих боргів постало автоматично.

Таблиця 5. Дебіторська та кредиторська заборгованості в АПК Запорізької області за станом на 01.03.2006 р.

	Дебіторська заборгованість		Кредиторська заборгованість	
	млн грн	у % до підсумку	млн грн	у % до підсумку
Всього по області	6683,8	100,0	10177,0	100,0
Сільське господарство	173,3	2,6	421,2	4,1
Харчова промисловість та перероблення сільськогосподарської продукції	207,2	3,1	253,6	2,5
Машинобудування	747,5	11,2	1167,1	11,5

Виходячи з того, що борги аграрних підприємств перед державними органами є абсолютно безнадійними, Уряд України прийняв рішення про їх списання (Указ Президента України від 23.05.2000 р. за №71 та Закон України "Про списання заборгованості зі сплати податків та зборів у зв'язку з реформуванням сільськогосподарських підприємств"). Слід зазначити, що таке рішення цілком законмірне, адже в принципі за своєю суттю ці борги є наслідком недосконалої державної фінансової політики стосовно сільськогосподарського виробництва в трансформаційному періоді. Зокрема, це підтверджується міністром аграрної політики: "...за останні 10 років із села забрано 95 млрд грн живих грошей". Розмір погашеного за рішенням Уряду боргу склав 6 млрд грн. Тобто лише близько 6% вилучених коштів.

Борги КСП перед своїми працівниками-членами (переважно із заробітної плати, що за розміром нерідко сягає більш ніж за 3 роки) зараз погашаються переважно шляхом бартерних угод, тобто виплатою їм сільськогосподарською продукцією та наданими послугами (оранка городів, транспортні послуги, видача молодняка тварин для вирощування у присадибному господарстві працівників, видача кормів, зерна в натуроплату тощо).

Найбільш проблематичним є питання погашення боргів КСП перед приватними кредиторами: новостворені суб'єкти господарювання просто відмовляються визнавати себе правонаступниками цих боргів. А це породжує ще одну нову проблему: кредитори відмовляються кредитувати новостворені господарства. Проблема загострюється тим, що серед цих кредиторів знаходяться провідні зарубіжні фірми, які прийшли на внутрішній аграрний ринок України з досконалими засобами виробництва, що забезпечують застосування найбільш прогресивних технологій. Зокрема, це високопродуктивні сільськогосподарські машини, ефективні засоби захисту рослин від ураження шкідниками та хворобами, гербіциди, насіння високоурожайних гібридів і сортів провідних для України культур, без чого продуктивність сільського господарства та конкурентоздатність його експортної продукції різко впадуть.

Нерозвиненість конкуренції, недосконалість земельних відносин, значна дебіторська та кредиторська заборгованості свідчать про те, що фінансові відносини не можуть бути врегульовані самими сільськогосподарськими

підприємствами в умовах ринкових перетворень. Необхідна відповідна фінансова підтримка держави.

ВИСНОВКИ

У даний час в сільському господарстві відбулося посилення тенденції скорочення виробництва низькодохідних і трудомістких видів продукції та розширення високодохідних. Насамперед це призвело до скорочення в структурі товарної продукції м'яса, молока, овочів відкритого ґрунту як малорентабельних, а потім і збиткових, та розширення виробництва продукції технічних культур і зерна як найбільш дохідних. З початком реформ відбувається стабілізація сільськогосподарського виробництва. Збільшується рівень рентабельності окремих видів рослинницької продукції та зменшується рівень збитковості тваринницької продукції. Але фінансове становище реформованих підприємств є ще далеким від бажаного. Держава з метою недопущення згорання галузі тваринництва звільнила аграрні підприємства від сплати податку на додану вартість від реалізації продукції цієї галузі. Це забезпечило відповідний приріст поголів'я тварин, крім корів, у аграрних підприємствах Запорізької області.

Література:

1. Амбросов В.Я., Маренич Т.Г. Формування конкурентоспроможності реформованих господарств // Економіка АПК. — 2002. — № 4. — С. 11—16.
2. Данилишин Б.М. Эколого-экономические проблемы обеспечения устойчивого развития производительных сил Украины. — К.: СОПС Украины НАНУ, 2006. — 270 с.
3. Зозуля Т.О. Міжнародне кредитування і формування сприятливого інвестиційного клімату в Україні // Фінанси України. — 2006. — № 7. — С. 102—111.
4. Ковалишин П.В., Старостін А.А. Проблеми іноземного інвестування // Фінанси України. — 2006. — № 11. — С. 79—87.
5. Трегобчук В.М. Региональные аспекты экологической политики в сфере аграрного природопользования и охраны окружающей среды // Экономика Украины. — 2005. — № 9. — С. 62—67.
6. Юрчишин В., Сахацький М. До проблеми відродження сільського господарства України // Економіка України. — 2007. — № 1. — С. 66—71.